

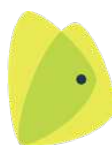
FRA FODER TIL FØDE

EN BÆREDYGTIG VISION FOR DANSK
LANDBRUG OG FØDEVAREFORBRUG

GREENPEACE

Danmarks
Naturfredningsforening

**DYRENES
BESKYTTELSE**

RÅDET FOR
GRØN OMSTILLING

**PLANTE
BRANCHEN**

KÆRE LÆSER

Danmark har sat et klimamål for CO₂, så vi kan bidrage til at indfri Paris-aftalen. I 2030 skal vi have reduceret vores udledning af drivhusgasser med 70 % sammenlignet med 1990. Det kræver politisk handling og ambitiøse omstillingsplaner for især de mest klimabelastende sektorer. Det er samtidig en enestående mulighed for at vælge en anden vej - ikke mindst for dansk fødevarerproduktion.

Fra foder til føde

Landbruget står for godt 31 % af Danmarks samlede danske klimabelastning, og heraf står produktionen af foder og animalske fødevarer for cirka 89 %¹. Oveni kommer importen af foder fra Sydamerika og et tabt potentiale for genskovning, fordi så stor en del af Danmarks areal bliver brugt til at dyrke afgrøder til foder på.

En afgørende vej til at nå klimamålet er derfor en gradvis omstilling til et fremtidigt dansk landbrug, der har fokus på produktion af økologisk, plantebaseret føde til mennesker frem for foder til dyr.

Danmark er før gået forrest på områder som vindenergi og økologi, og vores land har nu mulighed for også at tage den internationale grønne førertrøje med hensyn til at omstille landbruget til en mere plantebaseret produktion og udvikling af fremtidens fødevarer.

Stor vækst for plantebaserede fødevarer

Der er brug for et dansk landbrug, som er i harmoni med natur, klima og miljø, og som er udviklingsorienteret og økonomisk bæredygtigt.

Internationale markedsundersøgelser viser, at markedet for plantebaserede fødevarer globalt vil stige med årlige tocifrede vækstrater over de næste 10 år. Derfor skal vores dygtige landmænd blive blandt verdens førende i at dyrke økologiske, proteinrige afgrøder af høj kvalitet. Afgrøder, som kan bruges til at lave plantebaserede fødevarer. Det vil give os store muligheder for at være med i et nyt, spændende eksporteventyr, og for en førerposition på knowhow inden for økologiske, plantebaserede fødevarer.

Vi skal lade os inspirere af de samme værktøjer, som blev brugt til at udbrede økologi i Danmark, når vi vil omstille fra foder til føde. Dette ligger også i tråd med EU-Kommissionens målsætning om en mere bæredygtig fødevarerproduktion i Farm to Fork-strategien.

“

Claus Felby, professor og vicepræsident for Novo Nordisk Fonden:

“Det hænger ikke sammen, at vi fortsætter med at have så stor en husdyrproduktion, som vi har i dag. Vi er nødt til at finde plantebaserede alternativer, og det går alt for langsomt. Vi skal hellere starte i dag end i morgen.”

Videnskab.dk 7. juli 2020

“

Peter Birch Sørensen, professor, Økonomisk Institut på Københavns Universitet, tidligere Overvismand og formand for Klimarådet:

”Fra et klima- og miljøsynspunkt er der brug for øgede arealer til skovrejsning og beskyttelse af vigtige biotoper. Det forudsætter, at landbrugsproduktionen beslaglægger mindre plads, og det vil kræve en omlægning fra animalsk over mod plantebaseret fødevarerproduktion³.”

Politiken 30. august 2020

Mange gevinster

Dyrkning af økologiske, plantebaserede fødevarer til mennesker kræver væsentligt mindre plads og vil selv med en betydelig eksport frigive flere hundrede tusinde hektar, der kan udlægges til vild natur, skov, enge, overdrev og naturlige vådområder. Dermed kan Danmark igen få en rig natur og biodiversitet samtidig med, at vi stadig er et landbrugsland med en betydelig fødevarerproduktion og eksport.

Det vil medføre bedre dyrevelfærd, fordi der bliver markant færre dyr, samtidig med at der satses på økologi i stadig udvikling mod en endnu højere grad af bæredygtighed. Omlægningen medfører også en reduktion af forureningen med næringsstoffer, ammoniak, tungmetaller, sprøjtegifte og medicinrester i vores havmiljø, vandløb og grundvand.

Vi vil få flere fisk i vores farvande, flere fuglefløjt og mere summen af insekter i vores natur, og vi vil få mange flere forskellige vilde planter. Det vil være til gavn for hele Danmarks befolkning.

Handlingsplan og konkrete forslag

Klimapartnerskabet for Fødevarer- og Landbrugssektoren udgav i marts 2020 en rapport, hvor behovet for og potentialet i at satse på plantebaserede fødevarer desværre kun ofres meget lille opmærksomhed. Dermed har Klimapartnerskabet ikke levet op til dets opgave. Det vil vi gerne råde bod på.

Vi foreslår, at der tages initiativ til en national handlingsplan, som skal fremme plantebaserede fødevarer. Vi har desuden samlet 18 konkrete forslag, som bidrager til at indfri 70 %-målet i 2030. Desuden har vi angivet forslag til finansiering.

En omlægning af dansk landbrug handler om fremtiden. Den handler om at se og handle på nye muligheder og markeder og sikre et bæredygtigt fødevarer-system, der bidrager til både klima, miljø, biodiversitet, dyrevelfærd, folkesundhed og samfundsøkonomi såvel nationalt som globalt.

Med venlig hilsen

**Danmarks Naturfredningsforening, Dansk Vegetarisk Forening,
Dyrenes Beskyttelse, Greenpeace, Plantebranchen
og Rådet for Grøn Omstilling**

INDHOLD

FREMTIDENS FØDEVAREVÆKST ER PLANTEBASERET	6
Fremtidens fødevarer – ifølge forskerne	9
AKTUELLE FORSKNINGS- OG UDVIKLINGSPROJEKTER	10
NATIONAL HANDLINGSPLAN FOR PLANTEBASEREDE FØDEVARER	11
KATALOG OVER KONKRETE POLITISKE TILTAG	12
FREMME PRODUKTIONEN AF PLANTEBASEREDE FØDEVARER	13
Forslag 1: Klimaafgifter fremmer klimavenlige produkter	13
Forslag 2: Styrkelse af plantebaserede kompetencer i ministerier og styrelser	14
Forslag 3: Investere i forskning og udvikling af planteproteiner	14
Forslag 4: Uddannelse og rådgivning af landmænd om planteproteiner	15
Forslag 5: Klimasmarte støtteordninger til landbruget	15
Forslag 6: Eksportfremme af plantebaserede produkter	16
FRIGIVELSE AF LANDBRUGSJORD OG MERE SKOV OG NATUR	17
Forslag 7: Målrættede tiltag for at reducere den animalske produktion	17
Forslag 8: Frigivelse af arealer anvendt til foder i Danmark	17
Forslag 9: Udtagning af lavbundsjord	18
Forslag 10: Mere skov i Danmark	18
Forslag 11: Reduktion af importeret foder og mere dansk proteinfoder	19
Forslag 12: Mere økologi i den animalske produktion	19
FREMME FORBRUGET AF PLANTEBASEREDE FØDEVARER	21
Forslag 13: Lavere afgifter på - eller tilskud til - frugt og grønt	21
Forslag 14: Fremme grøn mad i de offentlige køkkener	22
Forslag 15: Kompetenceløft til professionelle	22
Forslag 16: Klimavenlige kostråd	23
Forslag 17: Styrke maddannelsen i folkeskolen	23
Forslag 18: Civilsamfundspulje til fremme af grønnere kost	24
FINANSIERING	25
A: Sundhedsøkonomiske gevinster	25
B: Omprioritering af landbrugsstøtte, forskningsmidler og udviklingsmidler	25
C: Afgifter	26
D: Besparelser på udgifterne til konsekvenserne af fremtidige risici	26
BAGGRUND: KLIMAPÅVIRKNINGEN FRA DANSK LANDBRUG OG FØDEVAREFORBRUG	28
Klimabelastningen fra dansk landbrug	29
KILDER	30

BRØDFØDE FLERE MENNESKER

Ifølge FAOSTAT er Danmark det land i verden, som producerer flest kilo kød pr. indbygger (330 kg/pers.), efterfulgt af New Zealand (301 kg/pers.) og Irland (218 kg/pers.). Vi kunne producere mad til flere, hvis vi på en større del af landbrugsarealet dyrkede menneskeføde i stedet for foder til dyr. Med en kost bestående af 70 % vegetabilsk føde og 30 % kød, vil fødevareproduktionen i Danmark kræve et areal på 0,13 ha pr. person. Det ville betyde, at det danske landbrugsareal kunne producere mad til ca. 21 mio. mennesker. Med 85 % vegetabilsk føde og 15 % kød ville 0,09 ha pr. person være nok, og der ville så kunne produceres mad til ca. 29 mio. mennesker. Ved en udelukkende vegetabilsk kost ville der kunne produceres mad til ca. 49 mio. mennesker⁴.

FREMTIDENS FØDEVAREVÆKST ER PLANTEBASERET

Det samlede danske forbrug af fødevarer vokser med ca. 1 % årligt. På denne baggrund er det derfor interessant at⁵:

- Salget af forarbejdede vegetariske og veganske produkter i Danmark voksede fra 2017 til 2018 med næsten 40 % og fra 2018 til 2019 med over 30 %
- De største varekategorier på det plantebaserede marked er plantedrikke og færdigretter, mens de hurtigst voksende er plantedrikke, færdigretter og pålæg
- I 2014 udgjorde markedet for plantebaserede kødalternativer i Danmark 400 ton, hvilket i 2019 var steget til 1.300 ton. Frem mod 2025 forventes en årlig vækst på 30 %, hvilket giver 4.900 tons, svarende til 8 % af markedet for kød og plantebaserede kødalternativer tilsammen
- I 2014 udgjorde markedet for plantebaserede mælkealternativer i Danmark 6.000 tons, hvilket i 2019 var steget til 17.000 tons. Frem mod 2025 forventes en årlig vækst på 25 %, hvilket giver 53.000 tons, svarende til 8 % af markedet for mælk og plantebaserede mælkealternativer tilsammen

Vi ved også, at der er sket en stigning i antallet af danskere, som spiser overvejende vegetarisk eller helt vegetarisk fra 3,8 % i 2010 til 16 % i 2020, svarende til cirka 900.000 danskere⁶. Det er særligt de unge mellem 18 og 34 år, som driver denne udvikling. Blandt denne gruppe er det 28 %, som spiser fleksitarisk eller helt vegetarisk⁷. Som nye og eksisterende fødevarerforbrugere vil disse påvirke salget af plantebaserede produkter.

FAKTA

I dag anvendes 80 % af Danmarks landbrugsareal til foder, som har faldende produktionsværdi⁸. Til gengæld er produktionsværdien af kartofler, frugt og grøntsager stigende⁹, og de danske gartnerier øger generelt deres indtjening¹⁰. Indtjeningen hos de økologiske brug er desuden højere end hos de konventionelle¹¹.

Disse tal understreger, at der er et stort økonomisk potentiale i at udvikle dansk landbrug i retning af økologiske, plantebaserede fødevarer - fra foder til føde.

“

Klimarådet:

”Gennem udvikling af forarbejdningsteknologien, bioraffinering og stamcellebaseret produktion vil planter i stigende grad erstatte animalsk input til fødevarerproduktionen og sammen med kostændringer vil dette medvirke til at nedbringe udledningerne og miljøbelastningerne. Når miljøomkostninger indregnes, vil plantebaseret fødevarerproduktion i 2050 kunne give betydeligt billigere produkter, sammenlignet med de animalsk baserede. Dette vil kunne drive en mere plantebaseret fødevarer efterspørgsel globalt og i Danmark¹²”

Klimarådet marts 2020 s. 35

Markedet for plantebaserede fødevarer i Vesteuropa, ikke mindst på vores vigtige eksportmarkeder Tyskland, Sverige og Storbritannien, stiger også kraftigt¹³. I Vesteuropa forventes en årlig vækst på 35 % frem mod 2025 inden for plantebaserede kødalternativer, hvilket giver 524.000 tons, svarende til 11 % af markedet for kød og plantebaserede kødalternativer tilsammen.

Samme tendens findes inden for plantedrikke. I USA ses der markante stigninger inden for forbrug og produktion af plantebaserede fødevarer¹⁴, og også Kina foretager omfattende investeringer og udviser i forbrugeranalyser en stor interesse^{15, 16}.

Prognoserne, som er angivet ovenfor, er baseret på forbrugertendenser, der ikke tager højde for fremtidige politiske initiativer på nationalt, europæisk og globalt plan. Derfor er vækstraterne og fordelingen mellem plantebaserede og animalske fødevarer formentlig lavt sat.

DET HANDLER LANGT FRA KUN OM KLIMA

Landbrugsdyr er ifølge FAO en af de top-to eller top-tre største årsager til miljøproblemer på alle niveauer fra lokalt til globalt (FAO 2006¹⁷).

Klimaet er således blot ét aspekt, som landbrugsdyrs bæredygtighed måles på. På klima ligger den animalske fødevarerproduktion i top-to eller top-tre over de sektorer, der belaster mest. På en række af de øvrige miljøparametre ligger den animalske produktion øverst som den sektor, der belaster mest.

“

**Henrik Lund, Direktør,
Naturli' Foods:**

“Vi eksporterer til 17 lande, herunder Australien, New Zealand, UK og Norge. Siden vi begyndte at eksportere i 2015, har vi haft en årlig omsætningsfremgang på ca. 40 %. For at vi kan klare os i konkurrencen, må og skal vi være innovative. Vi har derfor forsknings- og udviklingssamarbejder med Københavns Universitet, Aarhus Universitet, SEGES, Teknologisk Institut, DLG, Novozymes og Carlsberg om alt fra udvikling af nye, sunde fødevarer til projekter, der handler om energi-reduktion og genanvendelse af råvarer fra andre brancher. Vores produktion foregår i Thisted, Randers og Vejen, hvor vi beskæftiger ca. 200 medarbejdere.”

“

Malene & Astrid Søgaard, stiftere og ejere, Pure Dansk:

“Vi har i Pure Dansk en vision om med vores produkter at udbrede kendskabet til, tilgængeligheden af og udvalget af danske bælgfrugter. Vores tætte samarbejde med danske landmænd, fra markplanlægning til dyrkning og høst, er vigtigt for os – som bindeled mellem primærproducenter, madprofessionelle og forbrugere.”

“

Ulrich Kern-Hansen og Fie Graugaard, stiftere og ejere, Organic Plant Protein:

“Vi har det forløbne år investeret 50 mio. kr. i en ny virksomhed, Organic Plant Protein A/S, som producerer teksturerede planteproteiner på basis af ærter og hestebønner. Vi har udviklet produkter med en fiberstruktur, som er meget tæt på kød, og produkterne er sojafri, glutenfri, uden e-numre og uden kemisk fremstillet protein-isolat. Deltagelse i internationale messer har bekræftet, at vores produkter er unikke, og vi forventer, at langt størstedelen af kapaciteten på 3000 tons/år vil gå til eksport. For at understøtte alle 17 verdensmål, er den nye teknologi forbeholdt økologisk produktion.”

Fremtidens fødevarer – ifølge forskerne

I januar 2019 udkom EAT-Lancet Kommissionens rapport¹⁸ med anbefalinger til, hvordan vi sikrer et bæredygtigt fødevarer-system, som holder sig inden for de ressourcer, som er tilgængelige på kloden. Med andre ord: Hvad og hvor meget vi kan spise, hvis vi skal kunne producere tilstrækkeligt med mad, og maden samtidig skal være nærende og sund. Kommissionen bestod af et hold af verdens førende forskere inden for fødevarer, ernæring og bæredygtighed.

Forskerne anbefaler en kost, som tager udgangspunkt i fuldkorn, grøntsager, frugt, bælgrugter, nødder, kerner, frø og vegetabil-ske olier.

Derudover har forskerne beregnet, hvor meget der kan spises af andre fødevarer, hvis det skal være bæredygtigt og sundhedsmæssigt forsvarligt. Der er naturligvis regionale forskelle, men som globalt gennemsnit er der plads til, at hvert menneske hver dag spiser 14 gram rødt kød, 29 gram fjerkræ, 28 gram fisk og 250 gram mælkeprodukter.

Dette indtag af kød (inkl. kylling og fisk) er godt en tredjedel af det nuværende danske indtag og for mælkeprodukter er det cirka halvdelen. Samtidig bør indtaget af vegetabil-ske fødevarer ifølge forskerne øges markant. For eksempel skal indtaget af bælgrugter per dansker næsten 20-dobles – til 50 gram om dagen.

EAT-Lancet Kommissionens anbefalinger til fremtidens bæredygtige kost - gennemsnitligt dagligt indtag per verdensborger:

Grafik: Ditte Holst Svane-Knudsen/Videnskab.dk

Artikel: videnskab.dk/teknologi-innovation/kaempestudie-mad-revolution-paakraevet-hvis-vi-skal-redde-verden

AKTUELLE FORSKNINGS- OG UDVIKLINGSPROJEKTER

Danmark er kendt for sin evne til at innovere og samarbejde på tværs, hvilket i høj grad også gør sig gældende inden for det plantebaserede område. Her er et udpluk af nogle af de mange aktuelle projekter.

- **Netværk for Fremtidens Planteproteiner.** Dansk Vegetarisk Forening har med en bevilling fra GUDP-programmet opstartet Netværk for Fremtidens Planteproteiner i Danmark¹⁹, og der er meget stor interesse fra erhvervslivet og relevante organisationer, myndigheder, m.fl. Der er cirka 60 aktører tilmeldt netværket.
- **Plantebaseret Videnscenter.** Dansk Vegetarisk Forening og Økologisk Landsforening har taget initiativ til et Plantebaseret Videnscenter, som skal skabe ny viden, samle og formidle eksisterende viden og afprøve nye løsninger, som kan bidrage til at fremme omstillingen mod flere plantebaserede fødevarer fra jord til bord²⁰.
- **Dyrkning og markedsfremme af planteproteiner.** Der er iværksat en række projekter og forskningsprojekter omhandlende økologiske proteinafgrøder til klimavenlig human ernæring af hhv. Økologisk Landsforening, SEGES og Horizon 2020-projekterne, TRUE, LegValue og DIVERSify.
- **FUNPRO.** MAPP-centeret²¹ arbejder med nordisk korn til udvikling af nye plantebaserede produkter.
- **PROTEIN2FOOD.** Projektet har til formål at adressere udfordringer med vegetabilsk høj kvalitetsprotein til mennesker ved at udvikle optimeret og bæredygtig produktion og bearbejdningsmetoder²².
- **Bæredygtig og vegansk yoghurt.** Forskere fra DTU er gået sammen med virksomhederne Carlsberg, Naturlif Foods og Novozymes om at udvikle en ny yoghurt, som kun indeholder tre ingredienser: Sojadrik, mælkesyrebakterier og 'mask', der er et fiberholdigt restprodukt fra ølbrygning²³.
- **Vegansk ost.** DICAS og Mad Synergi har fået støtte af Future Food Innovation-programmet (Food and Bio Cluster Denmark) til projektet i samarbejde med Teknologisk Institut²⁴.

- **Innograss.** Naturlif Foods deltager sammen med blandt andre DTU, Aalborg Universitet og SEGES i projektet, som har sigte på at finde en metode til at trække protein ud af græs og anvende proteinet i fremtidens fødevarer til mennesker. Innograss støttes økonomisk af Miljø- og Fødevareministeriet²⁵.
- **Forskning i bioteknologi og grøn omstilling**²⁶. Dette er et nyt indsatsområde for Novo Nordisk Fonden frem mod 2023. Fonden uddeler hvert år 100 millioner til at styrke og opbygge den forskning, der skal danne grundlag for grøn omstilling inden for landbrug og fødevarer – herunder bæredygtige måder til at skaffe protein til mennesker og dyr på.

Hestebønnemark
Foto: Jesper Fog-Petersen

NATIONAL HANDLINGSPLAN FOR PLANTEBASEREDE FØDEVARER

Historisk set er den danske stat gået foran i udviklingen af nye markeder. For 100 år siden med det danske kvalitetsmærke LURPAK for smør og bacon, og i nyere tid med vindmøller og handlingsplaner for økologi.

Omstillingen fra foder til føde er et omfattende udviklingsprojekt. Markedsforandringerne er allerede i fuld gang, men hvis vi skal nå klimamålene og spille en central rolle i udviklingen af fremtidens fødevarer, er der brug for, at staten tager medejerskab og hjælper med at sætte fart på udviklingen.

Der er behov for en national målsætning og handlingsplan. Regeringen skal sætte sig for bordenden og nedsætte et panel af eksperter

og repræsentanter fra landbrug, fødevarerindustri og relevante organisationer, som skal levere et oplæg til en national målsætning og handlingsplan, som skal fremme produktion og forbrug af plantebaserede fødevarer.

Hvis ikke vi gør noget som nation, ved at udvikle vores produktion og udbud af plantebaserede fødevarer, vil fremtidens fødevarermarked blive overtaget af andre.

Processen kan gennemføres med inspiration fra økologiområdet. Her blev der f.eks. nedsat et Økologisk Erhvervsteam, som i 2017 afleverede 25 anbefalinger med 79 konkrete forslag til ministeren.

MINDRE FORURENING MED TUNGMETALLER

Der sker en betydelig forurening af landbrugsjorden med tungmetallerne zink og kobber, der ender i jorden via svinegylle. Forureningen er permanent, da tungmetallerne binder sig til jordpartiklerne. På et område større end Fyn overskrider jordens zinkindhold EU's tålegrænser²⁷.

KATALOG OVER KONKRETE POLITISKE TILTAG

Vi præsenterer på de følgende sider fire typer forslag, som alle er nødvendige for at nå klimamålet, og hvor flere desuden understøtter hinanden.

- Forslag, som fremmer produktionen af plantebaserede fødevarer i Danmark. Det er nødvendigt, hvis der stadig - på et mindre areal - skal produceres mad til mange mennesker. Ellers øges arealforbruget blot et andet sted i verden.
- Forslag, som fremmer frigivelse af landbrugsjord i Danmark. Dette er påkrævet ifølge FN's klimapanel, da det er nødvendigt for at rejse skov, der kan binde CO₂. Det gavner desuden biodiversiteten og en lang række andre miljøfaktorer.
- Forslag, som fremmer forandringer i forbruget af plantebaserede fødevarer. Det er nødvendigt for at understøtte forandringer i produktionen.
- Forslag til finansiering af de øvrige initiativer.

Grafik: Camilla Grasson / camillagrasson.dk

FREMME PRODUKTIONEN AF PLANTEBASEREDE FØDEVARER

Forslag 1: Klimaafgifter fremmer klimavenlige produkter

Vi støtter Klimarådets anbefaling om en afgift på drivhusgasser, der rammer bredt og stiger frem mod 2030. En sådan afgift, der gør det dyrere at udlede drivhusgasser, vil tilskynde til, at vi alle træffer mere klimavenlige valg og vil give et rygstød til udviklingen af klimavenlige teknologier og løsninger.

Afgiften skal inkludere animalske fødevarer og afspejle produktionens klimabelastning. Herved skabes der afsæt for at mindske forbruget og fremme de klimavenlige alternativer.

Ligesom Klimarådet foreslår vi også at fordele afgiften på særligt klimabelastende produktion i både produktions- og forbrugsled, således at afgiften rammer import og indenlandsk produktion ens. Også produktafgiften skal afhænge af mængden af klimagasser, der udledes ved produktion af varen. I den animalske sektor skal hovedparten af afgiften ligge på

produktet. Udledningsafgiften lægges i praksis kun på danske producenter og dermed kan den true danske producenters konkurrenceevne, mens produktafgiften vil være ens for importerede og danskproducerede varer. Afgiften på animalske produkter kan indføres gradvist over en årrække, således at den først lægges på kød, ost og smør og senere på øvrige mælkeprodukter, som har lavere belastning pr. kg produkt.

En del af provenuet kan bruges til sociale kompensationer for borgere med lave indkomster.

Et markant flertal af danskerne støtter målrettede afgifter på særligt klimabelastende varer, hvor 73 % enten svarer ubetinget ja eller ja mod en form for kompensation, og blot 27 % svarer nej²⁸. 69 grønne iværksættere og investorer har også efterlyst klimaafgifter²⁹.

SAMARBEJDE MELLEM VIRKSOMHEDER OG DANSKE LANDMÆND

Virksomheder, som arbejder med planteafgrøder, importerer på nuværende tidspunkt en høj andel af proteinafgrøder fra andre lande i Europa, fordi kvantiteten og kvaliteten i de danske proteinafgrøder ikke er til stede. Der er imidlertid, ifølge de største danske virksomheder indenfor forarbejdning af planteproteiner, stor interesse blandt danske landmænd - de ønsker at levere de fødevarer, som efterspørges af forbrugerne, og som samtidig kan fremtidssikre dansk landbrug. Det gælder især de økologiske landmænd, bl.a. fordi f.eks. bælgfrugter er et rigtig godt supplement i rotationen af afgrøder (pga. kvælstof-fiksering), og fordi markedet for økologisk foderkorn er mættet, så de vil gerne finde nye afgrøder.

Forslag 2: Styrkelse af plantebaserede kompetencer i ministerier og styrelser

Omstillingen til flere plantebaserede fødevarer kræver en styrkelse af de faglige kompetencer i både ministerier og styrelser. Eksempelvis bør Fødevareministeriet og/eller Klimaministeriet oprette en enhed med fokus på plantebaserede fødevarer. Det vil forankre overgangen til flere plantebaserede fødevarer mere solidt i ministerierne, så de altid er opdaterede på den nyeste viden og får inspiration til de nyeste tiltag.

En styrkelse af de faglige kompetencer i ministerier og styrelser kan også bidrage til, at forældet lovgivning, som kan hæmme omstillingen til flere plantebaserede fødevarer, ændres eller sløjfes.

Der bør også vedligeholdes et langsigtet netværk for alle de aktører, som arbejder med at fremme plantebaserede fødevarer, især inden for erhvervsliv og forskning og i særdeleshed for primærproducenter og de virksomheder, som forarbejder og udvikler produkter. Det vil styrke og øge vidensdelingen mellem alle aktører på området og dermed skabe nye samarbejder og synergieffekter.

Forslag 3: Investere i forskning og udvikling af planteproteiner

Vi anbefaler at omprioritere store dele af den nuværende statsfinansierede forskning på landbrugsområdet mod fremtidens plantebaserede fødevarer. Der er et stort potentiale for udvikling af planteproteiner til menneskeføde, da dette område har været underprioriteret meget længe til fordel for udvikling af foderproteiner - og helt generelt forskning i produktion af landbrugsdyr.

I øjeblikket er virksomheder, der efterspørger plantebaserede proteinafgrøder, ofte nødt til at anvende produkter, der egentlig er dyrket til foderproduktion. Det skyldes, at produktions-omfanget af proteinafgrøder til menneskeføde er meget lavt. Det betyder, at afgrøden ikke er optimeret til at indgå direkte i fødevarerproduktionen, og forbedringspotentialet er derfor betydeligt.

Ærter og bønner har umiddelbart størst potentiale til at blive dyrket som proteinafgrøder til menneskeføde i Danmark. Potentialet for andre afgrøder som f.eks. linser, lupin og quinoa er også stort.

Vores areal med æbler er de sidste 40 år faldet med 80 %, samtidig med, at halvdelen af de økologiske æbler, vi køber i supermarkedet, er udenlandske. Det er en særdeles dårlig forretning, især når man tænker på, at vi bruger 80 % af vores landbrugsareal til prisbilligt foder³⁰.

Forslag 4: Uddannelse og rådgivning af landmænd om planteproteiner

Der er brug for mere og bedre uddannelse og rådgivning af landmænd om plantebaseret produktion og f.eks. om bælgplanternes gode egenskaber i sædskiftet og afsætningsmulighederne for planteproteiner til menneskeføde. Vi foreslår, at der indføres en støtteordning til gratis omlægningstjek (a la økologiomlægningstjek) til plantebaseret produktion til mad.

Dyrkning og afsætning af plantebaserede (protein)afgrøder til menneskeføde skal desuden være et obligatorisk tema på landbrugs-skolerne. Desuden skal der tilbydes efterud-

dannelse i produktion af proteinafgrøder til mad.

Der er desuden behov for forbedring af kommunikation og samarbejde gennem værdikæden, f.eks. øget kommunikation mellem landbrugsfaglige og fødevarereproducenter om kvalitetskrav (f.eks. proteinindhold og bitterstoffer, hvor der er andre krav end til foder), produktionsomkostninger og nye muligheder for produktion i forhold til, hvad fødevarer-virk-somhederne efterspørger.

Forslag 5: Klimasmarte støtteordninger til landbruget

Støtte til landbruget bør i højere grad fremme en produktion, der gavner klima, miljø, dyrevelfærd og biodiversitet, og undgå at understøtte produktion, der er decideret skadelig.

Det gælder ikke mindst EU's landbrugsstøtte, hvor Danmark bør udnytte den maksimale ramme for, hvor meget af landbrugsstøtten, der kan gives som landdistriktsmidler under søjle 2, som omhandler miljøtiltag og udviklingsprogrammer.

Man bør afvikle støtteordninger, der direkte støtter opretholdelsen af kødproduktion. Der bør desuden modtages mere støtte pr. hektar,

hvis der dyrkes til humant konsum, og mindre, hvis der dyrkes dyrefoder. De samme principper bør gælde nationale støtteordninger.

Målsætningerne i Promilleafgiftsfonde og Produktionsafgiftsfonde bør ændres, så disse i større grad bidrager til den grønne omstilling af landbruget. Dette kan gøres på flere måder, f.eks. ved at målrette en given andel til plantebaseret udvikling og ved at prioritere midlerne til afsætningsfremme til plantebaserede fødevarer. Derudover bør fondene moderniseres gennem en øget repræsentation i bestyrelser af civilsamfundet og nye aktører i landbrugs- og fødevarerbranchen.

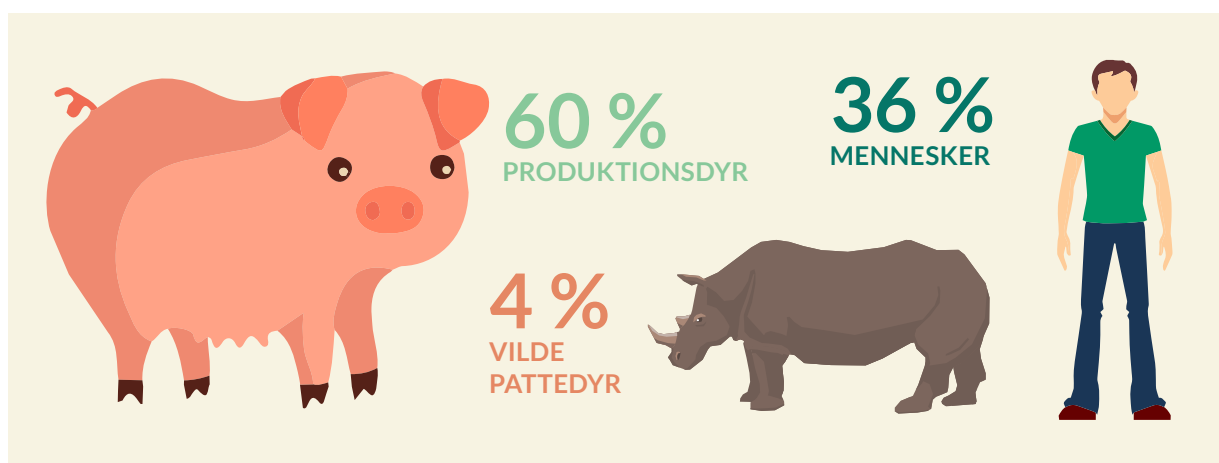
Forslag 6: Eksportfremme af plantebaserede produkter

En række danske virksomheder er med helt fremme i det globale kapløb om fremtidens plantebaserede fødevarer, og flere vil komme til fremover. Der er potentiale til noget, der minder om vindmølleeventyret. Der bør derfor oprettes en eksportfremme-ordning specifikt til dette. Det vil synliggøre Danmarks position på dette område og medvirke til at åbne nye eksportområder for Danmark samt tiltrække investeringer.

Midlerne til en eksportfremme-ordning kan komme fra de nuværende støtteordninger, som primært udbreder de danske metoder til animalsk produktion til resten af verden. En omprioritering vil bidrage til at få den grønne omstilling i omdrejninger i Danmark og skabe afsæt for, at Danmark eksporterer bæredygtig produktion og fødevarer i stedet for at eksportere klimabelastende produktionsmetoder.

FORDELING AF VERDENS DYR

Hvis man til fulde skal forstå, hvor meget landbrugsdyr påvirker verden i dag, så er følgende illustrativt: Forskere fra USA og Israel har estimeret, at kun 4 % af verdens pattedyr i dag er vilde dyr, mens 36 % er mennesker, og 60 % er landbrugsdyr som køer og grise. Forskerne vurderer samtidig, at cirka 30 % af verdens fugle er vilde fugle, mens 70 % er kyllinger og andet fjerkræ i landbruget³¹.

FRIGIVELSE AF LANDBRUGSJORD OG MERE SKOV OG NATUR

Forslag 7: Målrættede tiltag for at reducere den animalske produktion

Vi foreslår, at Danmark indfører en konkret målsætning om en gradvis reduktion af den animalske produktion. To tiltag, der eksempelvis kunne bidrage til dette:

Pig Farming Closure Scheme: På grund af problemer med forurening - og af hensyn til klimaet og folkesundheden - er Holland som det første land i verden målrættet gået i gang med at reducere svineproduktionen. Landet har i første omgang sat som mål, at svinebestanden som minimum skal ned fra 12 mio. til 10,5 mio. dyr, og det gøres blandt andet gennem programmet "Pig Farming Closure Scheme". Her betales producenter for permanent at standse svineproduktionen. Over 500 svineproducenter har indtil videre søgt om støtte til at stoppe. Det er 13 % af alle landets svineproducenter. En tilsvarende ordning kan indføres i Danmark.

Grøn Jordfond: Et andet tiltag kunne være, at staten opretter en Grøn Jordfond, der får forkøbsret (ikke pligt) til konkursramte landbrug (hvert år går cirka 150 landbrug konkurs³²).

Fondens formål er at opkøbe egnede landbrug, afvikle produktionen af landbrugsdyr og omlægge jorden til f.eks. skov, natur, økologisk jordbrug eller eventuelt som bytte-jord for lavbundslande. Ved at give fonden adgang til konkursramte landbrug undgås ekspropriationer, så ingen landmænd tvinges til at sælge. Forhåbentlig vil også andre landmænd frivilligt vælge at sælge til fonden. Fonden skal i opstarten finansieres af staten, men hen ad vejen kan der søges medfinansiering fra fonde og eventuelt folkeaktier.

Forslag 8: Frigivelse af arealer anvendt til foder i Danmark

Langt størstedelen af det danske landbrugsareal bruges i dag til at dyrke foder til den store produktion af landbrugsdyr. En del af dette areal skal i stedet bruges til at dyrke planteafgrøder til menneskeføde og give plads til mere natur og skovrejsning. Det er afgørende, at foderproduktionen og dermed drivhusgasudledningerne ikke bare eksporteres til udlandet. Derfor er det samtidig nødvendigt, at antallet af landbrugsdyr tilpasses den mængde foder, der kan produceres i Danmark.

Beregninger viser³³, at man f.eks. kan opnå en klimavinst på 8,2 mio. ton CO₂-ækvivalenter i 2030 ved en ændring i arealanvendelsen og reduktion af den animalske produktion.

Beregningen tager udgangspunkt i en fordeling af 1 mio. hektar foderareal til:

- 0,21 mio. ha. til skovrejsning
- 0,1 mio. ha. til natur
- 0,1 mio. ha. til udtagning af lavbundslande
- 0,28 mio. ha. til planteafgrøder til menneskeføde
- 0,31 mio. ha. til dansk produktion af proteinrig erstatning af importeret sojafoder

Forslag 9: Udtagning af lavbundsjerne

Vi foreslår, at der ud af Danmarks 171.000 ha lavbundsjord udtages mindst 100.000 ha. Udtagningen skal have fokus på de lavbundsjordene med størst indhold af kulstof, som i øjeblikket står for de største udledninger af CO₂, når de drænes og pløjes for at indgå i driften.

Med en gradvist stigende drivhusgas-afgift (se forslag 1), som også skal pålægges landbruget

med et eventuelt bundfradrag, vil erstatningsbetalingen til jordejerne for udtag af lavbundsjordene skulle reduceres i forhold hertil. Derved vil tiltaget blive billigere for staten i forhold til, hvad landbruget forventer i dag. Og erstatningsbeløbet for udtagning bør afstemmes efter det aktuelle udbytte ved dyrkningen af den givne lavbundsjord.

Forslag 10: Mere skov i Danmark

Skovrejsning har et stort potentiale for at opsuge CO₂ og er dermed et virkningsfuldt tiltag til at neutralisere udledninger fra andre sektorer, herunder landbruget. Samtidig kan mere skov og anden vild natur styrke biodiversiteten i Danmark.

Vi foreslår markant mere skov i Danmark. Beregninger estimerer, at en gradvis skovrejsning (halvt blandingsskov og halvt nåleskov) med 21.000 ha årligt til 2030, vil kunne reducere Danmarks klimagasudledninger med 0,5 mio. tons CO₂ i 2030 og 1,5 mio. tons CO₂ i 2040³⁴. Herved kommer det skovdækkede areal i Danmark til at udgøre 20 % af Danmarks landareal.

MERE NATUR TIL DANSKERNE

Flere naturarealer vil skabe adgang til flere grønne åndehuller og mere vild natur for danskerne og skabe en øget livskvalitet.

Forslag 11: Reduktion af importeret foder og mere dansk proteinfoder

Vi foreslår, at Danmark fremskynder udviklingen af danskproduceret proteinfoder som for eksempel proteingræs, hestebønner eller ærter. Disse afgrøder skal erstatte importen af sojafoder, og så skal der laves en plan for at udfase sojafoderimporten hurtigst muligt og senest i 2030. Så længe Danmark importerer foder, fordi vi ikke har plads til at producere tilstrækkeligt foder på Danmarks eksisterende landbrugsarealer, er vi med til at lægge pres på landarealer andre steder i verden, hvor skov og andre værdifulde naturområder bliver ødelagt.

Danmark er EU's mest intensivt opdyrkede land og det EU-land som har mindst natur. Danmark har derfor ikke plads til at dyrke mere foder, og når vi samtidig skal udtage lavbundsjord, og skabe plads til mere natur og skovrejsning, vil det at blive selvforsynende med proteinfoder - selv i de mest optimistiske scenarier for fremtidig og optimeret produktion - kræve en reduktion af Danmarks samlede animalske produktion³⁵.

Færre dyr med markant bedre dyrevelfærd: En mindre animalsk produktion giver mulighed for at dyrene får plads og får opfyldt deres naturlige behov.

Forslag 12: Mere økologi i den animalske produktion

Mere økologi i den animalske produktion vil betyde, at plantebaserede fødevarer bliver styrket i konkurrencen med animalske fødevarer.

Der skal være en målsætning om, at den animalske produktion gradvist omlægges til økologi. Det skal samtidig være økologi i udvikling, så produktionen fortsat optimeres i forhold til klima, miljø, dyrevelfærd og biodiversitet. Et eksempel kunne være udvikling af skovlandbrug, hvor dyrene indgår.

Omlægningen skal ses i sammenhæng med, at landbruget sideløbende omlægges til primært at have fokus på at dyrke føde til mennesker i stedet for foder til dyr. Det betyder, at der skal

være markant færre landbrugsdyr i Danmark. Da økologien skaber meget bedre rammer for dyrene at trives i³⁶, vil omlægning til økologi i stadig udvikling også blive en omlægning til markant bedre dyrevelfærd for de dyr, der stadig vil være i dansk landbrug. Et reduceret antal landbrugsdyr vil samtidig være et kraftigt bidrag til at reducere landbrugets drivhusgasudledninger.

Det harmonerer med RethinkX-rapporten, som forudsiger, at store dele af den animalske produktion i 2035 vil være erstattet af enten plantebaserede produkter og/eller laboratorieprodukter – og den resterende del vil være fritgående/økologisk³⁷.

BEDRE DYREVELFÆRD

Der er store problemer med dyrevelfærd i de konventionelle storskalaproduktioner. Dyrene har for lidt plads og ingen muligheder for at komme ud og for at udleve naturlig adfærd. Eksempler fra svineproduktionen er fiksering af søer mellem snævre jernbøjler og slagtesvin på 100 kg med pladstildeling på 0,65 m² per dyr³⁸. Der udføres halekupe-ring for at forhindre grisene i at bide i hinandens haler som følge af stress, og der bruges foder, som giver mange af dyrene mavesår. Det er en ofte gentaget myte, at dyrevelfæerden i Danmark er den bedste i verden, men dette er langt fra tilfældet^{39, 40}.

MINDRE FORURENING MED NÆRINGSSTOFFER

Markant mindre landbrugsjord (og færre dyr) medfører markant mindre forurening med næringsstofferne kvælstof og fosfor fra gylle, der i dag udgør en betydelig belastning for vandløb, søer, fjorde, hav, natur og grundvand. Færre dyr reducerer ammoniak-forureningen, der udover at øge kvælstofbelastningen også skader naturen og medfører betydelige sundhedsudgifter.

FREMME FORBRUGET AF PLANTEBASEREDE FØDEVARER

Forbruget af fødevarer indgår ikke formelt i opfyldelsen af Danmarks klimamålsætning på 70 % reduktion af drivhusgasser inden 2030, men det indgår i den globale søjle under klimaloven, som sætter fokus på såvel Danmarks internationale klimaindsats som Danmarks globale påvirkning af klimaet.

Tiltag, som fremmer forbruget af plantebaserede fødevarer, er desuden vigtige for at understøtte forandringer i produktionen, blandt andet på følgende måder:

- Det giver virksomhederne mulighed for at eksperimentere med produkter på hjemmemarkedet, som senere kan blive til et eksporteventyr.
- Den globale middelklasse spejler sig i, hvad der spises i verdens rigeste lande. Dermed vil forandringer i det danske forbrug også påvirke eksportmarkederne.

- Et øget indtag af vegetabiliske fødevarer hos danskerne vil øge opbakningen til, at landbruget omstiller sig i samme retning.
- Desuden giver et øget forbrug af vegetabiliske fødevarer store sundhedsøkonomiske gevinster, der kan bidrage til at finansiere klimahandlingsplanerne.

Målinger viser, at danskerne gerne vil spise mere grønt og klimavenligt, men at de oplever udfordringer i hverdagen. Forslagene nedenfor sigter på at overvinde de mest udbredte barrierer, som drejer sig om tilgængeligheden i dagligdagen og øget viden og efteruddannelse om tilberedning og ernæring.

Den årlige udledning af drivhusgasser pr. person på en typisk vestlig kost er 2,62 tons CO₂, mens det drejer sig om 1,39 tons for en vegetarisk kost med mange mælkeprodukter og 1,05 ton for en helt plantebaseret kost⁴¹.

Forslag 13: Lavere afgifter på - eller tilskud til - frugt og grønt

En afgiftslettelse på frugt og grønt er den afgifts- og skattelettelse, som allerflest danskere støtter⁴². Blandt samtlige 28 EU-lande er Danmark det eneste land, som ikke har forskellig moms for forskellige produkter⁴³.

Skatteministeriet vurderer, at "en nedsættelse af momsen på frugt og grønt vil medføre en markant stigning i befolkningens forbrug af disse varer, og at en differentiering af momsen er et effektivt instrument til at fremme sunde fødevarer"⁴⁴. Det vil således fremme forbruget af frugt og grønt, hvilket kan give både sundhedsmæssige og miljø- og klimamæssige gevinster.

Såfremt der ikke kan opnås politisk opbakning til denne differentiering af momsen, kan samme formål opnås via et direkte tilskud til frugt og grønt.

Forslag 14: Fremme grøn mad i de offentlige køkkener

57 % af danskerne ønsker at spise mindre kød⁴⁵, og det er oplagt, at de offentlige køkkener går forrest. Akkurat som det har været tilfældet med økologien.

Indførelsen af en grøn valgmulighed i alle offentlige køkkener er et tiltag, som vil vænne store dele af befolkningen til en grønnere kost i dagligdagen - på en måde, der inspirerer og vækker nysgerrigheden. På Randers Regionshospital og Bispebjerg Hospital, hvor der altid er en grøn valgmulighed, er cirka 25 % af de spiste måltider vegetariske.

Som led i kommunale måltidsstrategier har Københavns Kommune og Århus Kommune i 2019 vedtaget målsætninger om, at de kommunale køkkener samlet skal skære 25 % af CO2-udledningen inden hhv. 2025 og 2024, hvilket i praksis betyder, at der vil blive spist mere plantebaseret og mindre animalsk. En tilsvarende målsætning bør sættes for alle andre kommunale, regionale og statslige køkkener. Tiltaget vil sætte skub i en ændring af kostvaner i retning mod EAT-Lancet-rapportens anbefalinger for en sund og bæredygtig kost.

Foto: Peter Bjerring

Forslag 15: Kompetenceløft til professionelle

Der bør oprettes en kompetenceløfts-pulje, som relevante aktører kan søge til efteruddannelse af køkken- og ernæringsprofessionelle. Målet er at udbrede relevant oplysning, der kan styrke kompetencerne inden for mere plantebaseret kost. Puljen bør ses i forlængelse af den tidligere pulje til økologi-løft i de offentlige køkkener. Ud over fortsat at fremme økologi, så bør den fokusere på tilberedning af plantebaserede måltider. Den bør være for både offentlige og private køkkener.

Mange steder baserer de køkkenprofessionelle sig på viden fra ernæringsprofessionelle, og puljen skal derfor også styrke de ernæringsfagliges kompetencer om plantebaserede fødevarers ernæringsmæssige egenskaber og potentiale som alternativ til animalske

fødevarer, så disse kompetencer bliver tidsvarende i forhold til den nyeste evidens om plantebaseret kost. Det gælder f.eks. diæti-ster, læger og andre sundhedsprofessionelle. Mange sundhedsprofessionelle er uddannet på et tidspunkt, hvor der var begrænset viden om plantebaseret kost, og hvor det derfor ikke specifikt indgik i deres uddannelse.

Det har betydning for både kost- og sundhedsvejledningen generelt og for udviklingen af opskrifter og kostplaner i de professionelle køkkener. Det er vigtigt, at der også udbredes viden om de særlige behov blandt f.eks. børnefamilier og småtspisende.

Forslag 16: Klimavenlige kostråd

FN's fødevarer- og landbrugsorganisation (FAO) anbefaler, at bæredygtighed medtænkes i udformningen af kostråd⁴⁶, og Fødevarestyrelsen kommer snart med nye kostråd, der er mere klimavenlige.

Et evidensbaseret kostråd, som tager hensyn til både klima, miljø og folkesundhed, ville anbefale en kost, der tager sit udgangspunkt i planter, men kan suppleres med mindre mængder animalske fødevarer. Et eksempel er de canadiske kostråd, som blev evidensbaserede for et par år siden og nu anbefaler borgerne at spise grøntsager, frugter, fuldkorn og

proteinrige fødevarer - vælg oftere proteinrige fødevarer, der kommer fra planter'. Både kød og mælkeprodukter er placeret som valgfrie eksempler inden for den del af tallerkenen, hvor der er proteinrige fødevarer, sammen med de plantebaserede kilder til proteiner⁴⁷.

Der er også brug for mere fokus på nogle udvalgte tematikker, f.eks. planteproteiners ernæringsmæssige fordele og potentiale som alternativ til animalsk protein, samt vejledning målrettet børnefamiliers behov - sundhed, tid, overkommelighed, opskrifter på retter, der tiltaler børn, etc.

Forslag 17: Styrke maddannelsen i folkeskolen

Der er behov for et løft af de kommende generationers viden om klima og fødevarerproduktion og deres kendskab til og erfaring med at lave plantebaseret mad, især deres kendskab til bælgfrugter, som mange stadig ikke kender. 50 % af de unge danskere mellem 18 og 34 år mener, at der bør undervises mere i grøn madlavning i folkeskolen⁴⁸.

Læringsmålene for madkundskab stiller allerede nu krav om, at eleverne skal undervises i mad og bæredygtighed. Men madkundskab er ikke obligatorisk for alle elever. Det bør det være. Hvis ikke det gøres obligatorisk, bør det

være obligatorisk, at eleverne i samfundsfag eller naturfag undervises i mad og bæredygtighed. Dette har betydning for de unges forståelse for problematikken. Det vil dels påvirke deres egne kostvalg, dels sikre større samfundsmæssig opbakning til strukturelle tiltag, som fremmer mere bæredygtig kost.

Der bør desuden være undervisning i korrekt plantebaseret ernæring, som imødekommer de mange unge, som ønsker at leve plantebaseret, men som har brug for vejledning i, hvordan de sammensætter kosten.

Rugbrød med pålæg er nærmest en basisfødevarer i danskernes kost, som vi introduceres for, fra vi er ganske små. Der er brug for udvikling af endnu flere former for plantebaseret pålæg.

Forslag 18: Civilsamfundspulje til fremme af grønnere kost

Der er et stærkt engagement og mange ressourcer at hente i civilsamfundet, hvor en række aktører allerede beskæftiger sig med at fremme grønnere kost og plantebaserede fødevarer.

Vi foreslår derfor, at der oprettes en pulje, som man kender det fra andre områder.

Det skal være en pulje, som aktører i civilsamfundet kan søge til projekter, der fremmer grønnere kost og plantebaserede fødevarer. Det kan f.eks. være oplysning, dialogmøder, eksperimenter, innovation, m.v. Puljen kan konstrueres med inspiration fra den tidligere Pulje for Grønne Ildsjele.

MINDRE BRUG AF PESTICIDER

Den omfattende brug af sprøjtegift er nært forbundet med foderproduktionen og antallet af landbrugsdyr, fordi der sprøjtes for at dyrke så meget foder til dyrene som muligt. Mindre jord til dyrkning af foder medfører derfor mindre brug af pesticider.

FINANSIERING

Foruden det generelle økonomiske råderum og andre generelle finansieringstiltag, som der måtte være politisk opbakning til, giver vi her fire bud på finansiering, som Folketinget kan lade sig inspirere af, når det gælder konkretiseringen af klimahandlingsplanerne: (a) Sundhedsøkonomiske gevinster, (b) Omprioritering af landbrugsstøtte, forskningsmidler og udviklingsmidler, (c) Afgifter, og (d) Besparelse på udgifterne til konsekvenserne af fremtidige risici.

A: Sundhedsøkonomiske gevinster

Professor Tim Benton fra Leeds University har argumenteret for, at det er fornuftigt at starte klimaindsatsen med kostforandringer, fordi man derved kan høste sundhedsøkonomiske gevinster, som så kan investeres i tiltag på andre områder⁴⁹. Det drejer sig især om færre udgifter til sundhedsvæsenet samt øgede skatteindtægter og færre udgifter til sociale ydelser, når folk har færre sygedage.

I slutningen af april 2020 publicerede Fødevareministeriet en myndighedsberegning fra Københavns Universitet, der belyser de sundhedsøkonomiske gevinster ved, at danskerne i højere grad følger de officielle kostråd⁵⁰. Beregningen viser, at vi kan høste cirka 7 milliarder kroner om året ved i højere grad at nærme os kostrådene; især ved at spise mindre kød, mindre mættet fedt og mindre salt⁵¹. Det skal her bemærkes, at dette tal er baseret på

et scenarie, hvor danskerne som gennemsnit følger kostrådene – det vil sige, at nogle stadig ikke følger kostrådene i denne beregning. Desuden er udgifter til overvægt og fedme ikke medregnet. Dermed er det reelle tal med stor sandsynlighed væsentligt højere.

Beregninger fra forskere fra University of Oxford viser, at kostformer som er mere plantebaserede end de officielle kostråd, giver sundhedsøkonomiske gevinster, som er mellem 32 % og 45 % højere⁵².

Dertil kommer, at landbrugets udledning af ammoniak koster Danmark 4 milliarder kroner årligt i sundhedsøkonomiske omkostninger, ifølge beregninger fra Aarhus Universitet som citeres i et svar fra Miljø- og Fødevareministeriet til Folketinget⁵³. Dertil kommer de miljø- og klimaøkonomiske gevinster⁵⁴.

B: Omprioritering af landbrugsstøtte, forskningsmidler og udviklingsmidler

Støtte til landbruget - bl.a. landbrugsstøtte, forskningsmidler og udviklingsmidler - bør i højere grad fremme en produktion, der gavner klima, miljø, dyrevelfærd og biodiversitet frem for at understøtte produktion, der er decideret skadelig.

Det gælder ikke mindst EU's landbrugsstøtte, hvor Danmark bør udnytte den maksimale ramme for, hvor meget af landbrugsstøtten, der kan gives som landdistriktsmidler under

søjle 2 (omhandler miljøtiltag og udviklingsprogrammer).

Der bør desuden modtages mere støtte pr. hektar, hvis der dyrkes til menneskeføde, og mindre, hvis der dyrkes dyrefoder.

De samme principper bør gælde nationale støtteordninger. Man bør afvikle støtteordninger, der direkte støtter opretholdelsen af kødproduktion samt ændre målsætningerne

i Promilleafgiftsfonde og Produktionsafgiftsfonde, så disse i større grad bidrager til den grønne omstilling af landbruget. Dette kan gøres på flere måder, f.eks. ved at målrette en given andel til plantebaseret udvikling og ved at prioritere midlerne til afsætningsfremme til plantebaserede fødevarer. Det kunne med fordel være en gradvis omstilling af forskning og udvikling i det animalske over 10 år, hvor der hvert år kumulativt flyttes f.eks. 10 %

mere over i det plantebaserede. På 5 år vil det betyde, at halvdelen af midlerne øremærkes det plantebaserede. På denne måde vil det bidrage med betydelige midler til omstillingen, men på en måde, hvor de nuværende bevillingsmodtagere mærker det gradvist i et tempo, hvor de kan omstille sig til at søge til plantebaserede projekter frem for animalske.

C: Afgifter

Vi støtter som nævnt Klimarådets anbefaling af en afgift på drivhusgasser, der rammer bredt og stiger frem mod 2030. En sådan afgift, der gør det dyrere at udlede drivhusgasser, vil tilskynde til, at vi alle træffer mere klimavenlige valg og vil give et rygstød til udviklingen af klimavenlige teknologier og løsninger. Se forslag 1 for en uddybning.

En del af provenuet kan anvendes til at finansiere de tiltag, vi har foreslået på de foregående sider. En del af provenuet kan desuden bruges til sociale kompensationer for borgere med lave indkomster.

D: Besparelser på udgifterne til konsekvenserne af fremtidige risici

Et stigende antal investorer rundt om i verden betragter den intensive animalske produktion som en risikabel sektor at investere i. Dette bl.a. på grund af konsekvenserne af klimaforandringerne, risikoen for at den intensive animalske produktion udkonkurreres af alternativer i en nær fremtid, og risikoen for fremtidige epidemier relateret til den animalske produktion^{55, 56, 57}.

Hvis ikke produktionen omlægges i tide, kommer der med stor sandsynlighed en endnu større regning senere. Der er således tale om en besparelse på udgifterne til konsekvenserne af fremtidige risici, hvis produktionen omlægges. Denne risikovurdering bør også indregnes i den økonomiske vurdering af tiltag.

KOSTRELATEREDE SYGDOMME OG COVID-19

Kostrelaterede sygdomme ser ud til at være en central risikofaktor i den aktuelle pandemi COVID-19, og derved stiger den fremtidige sundhedsøkonomiske gevinst ved kostforandringer naturligvis kraftigt. En rapport udarbejdet i samarbejde mellem en række danske hospitaler og Statens Serum Institut fremhæver specifikt, at den eksisterende viden om COVID-19 understreger den sandsynlige vigtighed af et sundt stofskifte i forhold til, hvor hårdt COVID-19 rammer⁵⁸.

BEDRE SUNDHED FOR NABOER

En stribe internationale forskningsartikler dokumenterer, at naboer til store produktioner af landbrugsdyr i markant højere grad end andre har symptomer på luftvejslidelser, diarré, udtørrede slimhinder i svelget og sviende øjne. Miljøminister Lea Wermelin har bedt Institut for Folkesundhed på Aarhus Universitet gennemgå den internationale litteratur for at fastslå problemets omfang.

BAGGRUND: KLIMAPÅVIRKNINGEN FRA DANSK LANDBRUG OG FØDEVAREFORBRUG

Klimapåvirkningen fra dansk landbrug og fødevarerforbrug er meget høj. Gennem ændret arealanvendelse, genskovning, mindre animalsk produktion, øget produktion af plantebaserede fødevarer og kostforandringer kan Danmark reducere og neutralisere en væsentlig del af udledningen af drivhusgasser.

LANDBRUGETS AREALFORBRUG I DANMARK

Landbrug optager over 60 % af Danmarks areal, og vi dyrker foder til landbrugsdyr på 80 % af det danske landbrugsareal i form af korn, majs, roer, raps, helsæd og græs. På 11 % af arealet dyrkes menneskeføde i form af brødkorn, kartofler, sukkerroer, grøntsager, frugt og bær. På de sidste 9 % dyrkes der raps til biodiesel, frøgræs, juletræer, industrikartofler, blomster eller er uopdyrket⁵⁹.

“

Lars Gårn Hansen, professor, Institut for Fødevarer- og Ressourceøkonomi på Københavns Universitet, miljøøkonomisk vismand:

“Samlet set kan Danmark ikke bryste sig af at have en særligt klimavenlig landbrugsproduktion i EU-sammenhæng. Hvis vi opgør det i gennemsnit og kigger på, hvor mange penge der tjenes per ton udledt CO₂, så er dansk landbrug mindre CO₂-effektivt end landbruget i resten af EU. Kun lidt mindre – men mindre⁶⁰.”

Altinget 29. juli 2020.

Klimabelastningen fra dansk landbrug

Klimapåvirkningen fra dansk landbrug er på 31,2 % af den samlede danske udledning (54,8 mio. tons CO₂-ækvivalenter i 2018) og kommer groft sagt fra tre forskellige kilder:

1. Landbrugsdyr (metan og lattergas fra fordøjelse og gødning) – 12,3 %
2. Arealanvendelse til afgrøder (primært foder) – 7,9 %
3. Arealer med lavbundsjord (LULUCF, primært foder) – 11,0 %

89 % af den samlede udledning fra landbruget, svarende til knapt 28 % af Danmarks samlede udledning, stammer fra landbrugsdyr og arealanvendelsen til deres foder⁶¹. Kun 11 % af den samlede danske udledning fra landbruget, svarende til godt 3 % af Danmarks samlede udledning, stammer fra landbrugsaktiviteter, der ikke vedrører animalsk produktion. Dertil kommer udledninger fra arealanvendelsen i udlandet, som blandt andet skyldes afskovning i Sydamerika. Alene produktionen af sojafoder til danske landbrugsdyr lægger beslag på et areal - fortrinsvis i Sydamerika - svarende til 31 % af det danske landbrugsareal, som fører til en drivhusgasudledning på 6,2 mio. tons CO₂-ækvivalenter. Og vi importerer mere og mere soja til dyrefoder. Hertil kommer udenlandske arealer til produktion af de ca. 26 % af foderet, der kommer fra andre importerede foderkager (især fra oliepalmer, solsikke og raps).

Arealanvendelsen er ikke kun en kilde til udledning af drivhusgasser – den udgør også et potentiale for genskovning og CO₂-opsugning. Forskere har estimeret, at hvis der blev plantet 1.200 milliarder træer i verden, ville de kunne opsuge to tredjedele af al den CO₂, mennesker har udledt i atmosfæren⁶². Indregnes denne afledte effekt af arealanvendelsen, det tabte potentiale for genskovning, i fødevarers klimabelastning, bliver alene

denne effekt flere gange større end den direkte udledning fra landbruget⁶³. Denne gevinst kan ikke indregnes under det nationale mål på 70 %, som Folketinget har vedtaget, men det illustrerer en enorm potentiel klimagevinst, hvis vi omlægger både produktionen og forbruget i Danmark.

Et ofte anvendt argument mod at reducere kød- og mejeriproduktionen er, at det vil medføre, at produktionen blot vil flytte til andre lande, der producerer mindre klimaeffektivt end Danmark, og at det derfor vil være dårligt for det globale klima at reducere den danske animalske produktion.

I juni 2020 udgav det anerkendte World Resources Institute (WRI) en sammenlignende analyse af klimaaftrykket af et kilo produceret svinekød og af en liter produceret mælk i en række lande. Analysen viser, at produktionen af dansk mælk og svinekød er blandt de mest klimaeffektive, men også at en række andre lande producerer lige så klimaeffektivt som Danmark⁶⁴.

Ifølge De Miljøøkonomiske Vismænd vil 75 % af en reduceret dansk kødproduktion blive overtaget af andre lande, hvis Danmark er det eneste land, som lever op til Paris-aftalen. Hvis andre lande - selv uden USA, Rusland, Indien og Kina - ligesom Danmark lever op til Paris-aftalen, så vil lækageraten kun være 27 %⁶⁵. Det vil altså give en klimagevinst på 25-73 % at reducere den danske animalske produktion, afhængigt af andre landes klimatiltag. Hvis det globale forbrug forandrer sig i retning mod flere plantebaserede fødevarer, bliver gevinsten formentlig højere.

Det er med andre ord ikke korrekt, at en reduceret dansk produktion af animalske produkter automatisk vil medføre et højere globalt klimagasudslip.

FOREBYGGELSE AF FREMTIDIGE EPIDEMIER

Den globale kødproduktions enorme arealforbrug presser den vilde natur og de vilde dyrs levesteder, hvilket betyder, at mennesker kommer i kontakt med nye sygdomme. Den intensive kødproduktion er en yngleplads for nye virusser, dels fordi virusser springer nemt fra dyr til dyr, dels fordi dyrenes immunsystemer svækkes. En ændring af vores fødevarer-system vil således kunne medvirke til at nedsætte risikoen for zoonoser⁶⁶.

MINDRE PRES PÅ BIODIVERSITET UDENFOR DANMARKS GRÆNSER

Danmark er ikke stort nok til at forsyne alle vores dyr med foder. Derfor importerer vi årligt 1,7 mio. ton sojaskrå⁶⁷ – heraf over 1,4 mio. ton fra Sydamerika, hvor dyrkningen af soja bidrager til rydning af regnskov og andre naturområder, samt bidrager til et udslip på 6,2 mio. tons CO₂-ækvivalenter. Denne klimabelastende import vil helt kunne udfases i takt med at landbrugsarealets størrelse - og dermed antallet af landbrugsdyr - markant reduceres.

KILDER

1. Beregning fra Greenpeace baseret på Energistyrelsens fremskrivning fra juni 2020. [greenpeace.org/denmark/vi-arbejder-med/klima/landbrugets-og-heraf-den-animalske-produktions-andel-af-det-samlede-danske-udslip-i-2018](https://www.greenpeace.org/denmark/vi-arbejder-med/klima/landbrugets-og-heraf-den-animalske-produktions-andel-af-det-samlede-danske-udslip-i-2018)
2. Videnskab.dk 2020. [videnskab.dk/teknologi-innovation/groen-omstilling-boer-vi-droppe-offentlig-forskning-i-koed-og-mejeriprodukter](https://www.videnskab.dk/teknologi-innovation/groen-omstilling-boer-vi-droppe-offentlig-forskning-i-koed-og-mejeriprodukter)
3. Politiken 2020. [politiken.dk/indland/art7904150/Dansk-landbrug-st%C3%A5r-over-for-afg%C3%B8rende-klimavalg](https://www.politiken.dk/indland/art7904150/Dansk-landbrug-st%C3%A5r-over-for-afg%C3%B8rende-klimavalg)
4. Danmarks Naturfredningsforening & Dyrenes Beskyttelse 2017. [dyrenesbeskyttelse.dk/sites/dyrenesbeskyttelse.dk/files/publikationer/S%C3%A5dan%20ligger%20landet%202017.pdf](https://www.dyrenesbeskyttelse.dk/sites/dyrenesbeskyttelse.dk/files/publikationer/S%C3%A5dan%20ligger%20landet%202017.pdf)
5. Orkla 2020.
6. Coop Analyse & DVF 2020. [vegetarisk.dk/statistik-om-danmark](https://www.vegetarisk.dk/statistik-om-danmark)
7. Coop Analyse & DVF 2020. [vegetarisk.dk/statistik-om-danmark](https://www.vegetarisk.dk/statistik-om-danmark)
8. Teknologi Institut et al. 2019. [lbst.dk/fileadmin/user_upload/NaturErhverv/Filer/Tvaergaaende/EU-arbejdet/Landbrugsreform_-_direkte_stoette/SWOT_Rapport_1_Maalsaetning_1_ABC.pdf](https://www.lbst.dk/fileadmin/user_upload/NaturErhverv/Filer/Tvaergaaende/EU-arbejdet/Landbrugsreform_-_direkte_stoette/SWOT_Rapport_1_Maalsaetning_1_ABC.pdf)
9. Teknologi Institut et al. 2019. [lbst.dk/fileadmin/user_upload/NaturErhverv/Filer/Tvaergaaende/EU-arbejdet/Landbrugsreform_-_direkte_stoette/SWOT_Rapport_1_Maalsaetning_1_ABC.pdf](https://www.lbst.dk/fileadmin/user_upload/NaturErhverv/Filer/Tvaergaaende/EU-arbejdet/Landbrugsreform_-_direkte_stoette/SWOT_Rapport_1_Maalsaetning_1_ABC.pdf)

10. Danmarks Statistik 2020. dst.dk/Site/Dst/Udgivelser/nyt/GetPdf.aspx?cid=29511
11. Teknologi Institut et al. 2019. lbst.dk/fileadmin/user_upload/NaturErhverv/Filer/Tvaergaende/EU-arbejdet/Landbrugsreform_-_direkte_stoette/SWOT_Rapport_1_Maalsaetning_1_ABC.pdf
12. Klimarådet 2020 s. 35. klimaraadet.dk/sites/default/files/downloads/70_pct_analyse.pdf
13. Orkla 2020.
14. The Good Food Institute 2020. gfi.org/files/soti/INN-PB-MED-SOTIR-2020-0507.pdf
15. Bryant et al. 2019. doi.org/10.3389/fsufs.2019.00011
16. Foodnavigator Asia 2020. foodnavigator-asia.com/Article/2019/07/08/Plant-based-progress-Major-investments-into-China-significantly-boosts-industry-growth
17. Steinfeld et al. 2006. vtechworks.lib.vt.edu/bitstream/handle/10919/67118/2742_Livestock_s_Long_Shadow.pdf?sequence=1&isAllowed=y
18. EAT-Lancet 2019. thelancet.com/commissions/EAT
19. Dansk Vegetarisk Forening 2020. vegetarisk.dk/plante-proteiner
20. Dansk Vegetarisk Forening & Økologisk Landsforening 2020. plantebaseretvidenscenter.dk
21. Mgmt. mgmt.au.dk/research/marketing/mapp/projects
22. Protein2Food. protein2food.eu
23. Videnskab.dk 2020. videnskab.dk/teknologi-innovation/dtu-forskere-laver-vegansk-yoghurt-ud-af-oelrester
24. Teknologisk Institut et al. teknologisk.dk/vegansk-ost-paa-danske-raavarer/41773
25. DTU et al. 2019. mst.dk/erhverv/groen-virksomhed/groent-udviklings-og-demonstrationsprogram-gudp-gudp-projekter/2018-projekter/innograss
26. Novo Nordisk Fonden. novonordiskfonden.dk/da/nyheder/novo-nordisk-fonden-afsætter-100-mio-kr-aar-ligt-til-at-accelerere-groen-omstilling-i-industri-og-miljøsektorer
27. Dr.dk 2015. dr.dk/nyheder/indland/problematiske-tung-metaller-fra-svinegylle-ophobes-i-landbrugsjorden
28. Concito 2020. concito.dk/nyheder/fortsat-staerk-folkelig-opbakning-til-groenne-omstilling
29. Fødevarewatch 2020. fodevarewatch.dk/Fodevarer/article12416643.ece
30. Danmarks Statistik 2017. dst.dk/da/Statistik/nyt/NytHtm?cid=18796
31. Yihon et al. 2018. pnas.org/content/115/25/6506
32. Landbrugsavisen 2020. landbrugsavisen.dk/antallet-af-konkurer-i-landbruget-udvikler-sig-som-forventet
33. Greenpeace 2020. greenpeace.org/denmark/div/greenpeace-indspil-hvordan-indfris-70-procentsmaalet-i-2030
34. Ibid.
35. Greenpeace 2020. greenpeace.org/denmark/div/analyse-danmarks-sojaimport-kan-kun-udfases-ved-at-reducere-antallet-af-dyr
36. Sandøe et al. 2020. mdpi.com/2076-2615/10/6/955
37. RethinkX 2020. static1.squarespace.com/static/585c3439be65942f022bbf9b/t/5d7fe0e83d119516bfc0017e/1568661791363/RethinkX+Food+and+Agriculture+Report.pdf
38. Pedersen et al. 2017. [pure.au.dk/portal/da/publications/dyrevelfaerden-i-moderne-svineproduktion\(a02e3f8d-f853-4f24-b669-bc183df11cea\).html](http://pure.au.dk/portal/da/publications/dyrevelfaerden-i-moderne-svineproduktion(a02e3f8d-f853-4f24-b669-bc183df11cea).html)
39. Animals 2020. mdpi.com/2076-2615/10/6/955
40. Videnskab.dk 2020. videnskab.dk/naturvidenskab/dansk-grisevelfaerd-halter-bagud-sammenlignet-med-andre-lande-forhandlere-og
41. Scarborough et al. 2014. link.springer.com/article/10.1007/s10584-014-1169-1?setLang=true
42. Det Økonomiske Råd 2019. dors.dk/files/media/rapporter/2019/m19/Kapitel_2/m19_kap_ii_dokumentationsnotat_co2e_laekage_og_dansk_klimapolitik.pdf
43. De Samvirkende Købmænd 2020. dsk.dk/differentieret-ret-moms
44. Skatteministeriet 2005. bibliotek.dk/da/moreinfo/netarchive/870971-tsart%253A88492064
45. Coop Analyse & DVF 2020. vegetarisk.dk/statistik-om-danmark
46. FAO 2016. fao.org/sustainable-food-value-chains/library/details/en/c/415611
47. Government of Canada 2019. food-guide.canada.ca/en/healthy-food-choices
48. Coop Analyse & DVF 2020. vegetarisk.dk/statistik-om-danmark
49. Effektivt Landbrug 2019. effektivtlandbrug.landbrugnet.dk/artikler/klima/aarhus-professor-virkelig-en-udfordring-for-landbruget-at-blive-klimaneutrale.aspx
50. Københavns Universitet 2020. static-curis.ku.dk/portal/files/240258550/IFRO_Udredning_2020_07.pdf
51. Det officielle tal er 12 mia. DKK om året, men dette inkluderer cirka 5 mia. i øget livskvalitet (en gængs sundhedsøkonomisk faktor at udregne). Det er de øvrige 7 mia., som er en reel gevinst for statskassen. Københavns Universitet 2020. static-curis.ku.dk/portal/files/240258550/IFRO_Udredning_2020_07.pdf
52. Springmann et al. 2016. pnas.org/content/113/15/4146
53. Miljø- og Fødevareministeriet 2019. ft.dk/samling/20191/almdel/mof/spm/382/svar/1630578/2144027.pdf
54. Springmann et al. 2016. pnas.org/content/113/15/4146
55. FAIRR 2019. fairr.org/article/plant-based-profits-investment-risks-opportunities-sustainable-food-systems
56. Bloomberg Green 2020. bloomberg.com/news/articles/2020-04-01/preventing-disease-may-start-with-supply-chains-green-insight
57. Berlingske 2020. berlingske.dk/business/ivaerksaet-teren-rigmanden-og-boershajen-lars-tvede-fire-positive-ting-der
58. Statens Serum Institut 2020. medrxiv.org/content/10.1101/2020.05.24.20111823v1.full.pdf
59. Danmarks Naturfredningforening & Dyrenes Beskyttelse 2017. dyrenesbeskyttelse.dk/sites/dyrenesbeskyttelse.dk/files/publikationer/S%20C3%A5dan%20ligger%20landet%202017.pdf
60. Altinget 2020. altinget.dk/artikel/miljoevismand-dansk-landbrug-er-mindre-co2-effektivt-end-eu-gennemsnittet
61. Beregning fra Greenpeace baseret på Energistyrelsens fremskrivning fra juni 2020. greenpeace.org/denmark/vi-arbejder-med/klima/landbrugets-og-heraf-den-animalske-produktions-andel-af-det-samlede-danske-udslip-i-2018
62. Bastin et al. 2019. science.sciencemag.org/content/365/6448/76.abstract
63. Searchinger et al. 2018. nature.com/articles/s41586-018-0757-z
64. World Resource Institute 2020. files.wri.org/s3fs-public/comparing-life-cycle-greenhouse-gas-emissions-dairy-pork-systems_0.pdf
65. Det Økonomiske Råd 2019. dors.dk/files/media/rapporter/2019/m19/Kapitel_2/m19_kap_ii_dokumentationsnotat_co2e_laekage_og_dansk_klimapolitik.pdf
66. UNEP 2020. unenvironment.org/resources/report/preventing-future-zoonotic-disease-outbreaks-protecting-environment-animals-and
67. Miljø- og Fødevareministeriet juli 2020. mfvm.dk/foedevareer/skov-paa-gaflen/soja

*Ærtemark
Foto: Jesper Fog-Petersen*